

PŘÍSTUPY K PÍSMU SVATÉMU V KATECHEZI

Ludvík Dřímál

Zkrácená verze příspěvku, který byl přednesen na diecézním katechetickém setkání dne 13. 11. 2010 v Brně

Úvod

Zaměřujeme svou pozornost k Božímu slovu, přítomnému zejména v Písmu svatém. Toto slovo se obrací jednak ke mně, jednotlivci, během mého zrání víry, jednak se obrací současně k nám jako ke společenství věřících, protože ve víře máme zrát společně.

1. „Biblická katecheze“ aneb katecheze, o níž se dozvídáme právě z Bible

Někoho může překvapit, že tzv. biblická katecheze přesně vzato není ta katecheze, kterou děláme díky Bibli, tedy protože máme Bibli, ale spíš naopak: Přívlastek „biblická“ patří správně pouze té katechezi, která existovala před Bibli jako kanonickou sbírkou spisů, a jejíž formy a zvláště obsah se obrátí v četných spisech Nového zákona.

Ve spisech Nového Zákona se setkáváme s katechezí především v činech a učení samotného Ježíše Krista. Připomeňme si některé její typické rysy: Ježíš vystupuje jako vychovatel víry svých současníků. Nezpochybňuje Mojžíšův zákon, a přitom tento zákon nehraje v jeho hlásání rozhodující roli. Ježíš vychází spíš z běžných zkušeností svých posluchačů. Právě ony jim mají pomoci, aby se nově otevřeli Boží skutečnosti a objevili také pravdu o sobě: Vyšel rozsévač... s Božím královstvím je to jako s člověkem, který zasel dobré semeno na své pole... jako s hořčičným zrnkem (Mt 13); jednomu člověku se na poli hojně urodilo... jeden bohatý člověk měl správce... u dvora jednoho boháče ležel chudák jménem Lazar...

Ježíš nenavazoval na otázky, které byly možná předem dány v teologických diskusích farizeů a znalců zákona, ale vyvolával u lidí otázky nové, a sice svým vlastním způsobem jednání (Mk 2,16.18; Lk 15). Lidé v jeho blízkosti zažívali věci nevídané a neslýchané, a tak není divu, že mu takové otázky kladli. Těchto otázek pak Ježíš využíval jako konkrétních příležitostí, aby jim sděloval, kdo je Bůh a jak má vypadat život z víry.

Již při katechezi v prvních generacích křesťanů měla rozhodující význam tradice; konkrétně jako připomínání a vyprávění zakládající události. Apoštol Pavel píše do Korintu: „Co jsem od Pána přijal, to jsem předal i vám: Ježíš, Pán, právě v tu noc, kdy byl vydán, vzal chléb, vzdal díky, ...“ nebo podobně: „Vyučil jsem vás především v tom, co jsem sám přijal, že Kristus zemřel za naše hříchy...“ (1 K 11, 23; 15,3). Tuto připomínku ovšem nechápejme tak, že měla dovést lidi původně nevěřící hlavně k víře v určité dějinné události. Zpětný pohled na Ježíšův pozemský život a působení měl obrácenému člověku spíše pomoci, aby se zaměřil na konkrétní změnu života: Tímto způsobem měl poznat základní rysy Božího jednání i správnou odpověď ze své strany. V listu Filipánům napsal apoštol Pavel: „Mějte v sobě to smýšlení, jaké měl Kristus Ježíš: ačkoliv má božskou přirozenost, nic nelpěl na tom, že je rovný Bohu, ale sám sebe se zřekl“ (Fp 2, 5-7). V Druhém listu Korintánům (2 K 8,9): „Znáte přece milost našeho Pána Ježíše Krista: on bohatý, stal se pro nás chudý, abyste vy zbohatli z jeho chudoby.“ V listu Římanům (Ř 15,2): „Každý z nás ať si hledí získat oblibu u bližního, a to k jeho dobru a prospěchu. Vždyť ani Kristus si neliboval sám v sobě.“ Kdo pochopí tuto základní dynamiku života, nepotřebuje nějaké další podrobné vyučování. Není tedy náhodou, že apoštol Pavel postavil celou svou katechezi na pozemském Ježíšovi.

2. Katecheze Bible

Katecheze Bible je aktivitou, v níž se obsah Bible případně Bible jako celek (zde rozuměj: spolu se svým historickým, sociálním a kulturním kontextem) stává bezprostředním předmětem katecheze.

Jedná se o jakousi „abecedu“ Bible: Patří sem např. všeobecný úvod ke správnému chápání její identity, charakteristika Bible jako celku, výklad vzniku a dějin biblického textu, určení hlavních rysů a témat jednotlivých biblických spisů.

K čemu je taková znalost Bible potřebná? Písmo svaté přece můžeme číst s duchovním užitkem i bez speciálních vědomostí. Důvodem pro katechezi Bible je naše současná kulturní situace. Myšlení mnoha lidí naší kultury ovlivňují důsledky osvícenství. Lidé, které katecheticky doprovázíme, a kteří jsou stále častěji už i vysokoškolsky vzdělaní, mají s Bibli nezdělanou potíže a mají otázky, které si kladou díky svým vědomostem z profánních oborů. V dnešní době je do kritického postoje k biblickému dědictví vtažena většina našich současníků, nevyjímaje ani děti a mládež! My nechceme jejich otázky bagatelizovat, my nechceme reagovat frázemi. Prostřednictvím katecheze o Bibli můžeme a máme usilovat o odpovědi seriózní, kompetentní, a sice přímo v prostředí, kde jsou nám otázky kladeny. Tak to vyžaduje úcta k Božímu slovu, ale i k tomu konkrétnímu dotazujícímu se člověku.

3. Katecheze s textem Bible

Katechezi s textem Písma svatého chápeme jako formu služby Božímu slovu, kterou nám umožňuje text Bible jakožto specifické znamení Božího slova v lidské řeči.

K tomu je ovšem třeba dodat, že Boží slovo není omezeno pouze na Bibli. Boží Slovo je přítomno v živé Tradici. Setkáváme se s ním přinejmenším ve třech hlavních oblastech:

- v nauce, to je v reflexi, v uvažování nad vírou církve;
- v liturgii, to je ve slavení víry v církvi;
- v konkrétním životě z víry, nakolik je podložen a projevuje se láskou k bližním.

Mezi těmito třemi oblastmi je úzká souvislost a ke zralosti víry míří člověk tehdy, postupuje-li cestou v dokonalém souladu se všemi třemi.

Na této cestě je doprovázen katechetou. Má-li být katecheta průvodcem dobrým, kompetentním, tak to předpokládá, že on sám má:

- Bibli správně začleněnou do celku víry;
- Naslouchá, čte a vykládá si text Bible v živé tradici celé církve.

Toto je velmi důležité. Jestliže by tomu tak nebylo, tak takový katecheta riskuje, že zabývání se Bibli jej povede někam mimo autentickou katechezi a dokonce k odcizení od učitelské služby Církve. Ono totiž to, co Duch Boží říká v Bibli, to se dovršuje v Církvi, ve společenství všeho Božího lidu s jeho pastýři a v harmonickém souladu s ostatními formami hlásání, které vycházejí z tradice.

Vzhledem ke své službě Božímu slovu by katecheta měl disponovat třemi kompetencemi:

- exegetickou;
- duchovní;
- komunikativní

O co se jedná v exegetické kompetenci?

Katecheta by měl být schopen vystihnout, CO biblický text sděluje, a sice pozná(vá)ním způsobu, JAK to vyjadřuje (příklad: sdělení biblického úryvku o zvěstování Panně Marii můžeme vyjádřit stručnou větou: Bůh má s Marií svůj plán (= CO).

JAK je tento plán vyjádřen? Je vyjádřen prostřednictvím proroctví o blízkém příchodu Mesiáše, které vyslovil anděl s použitím výrazů a postav ze Starého Zákona (=JAK - způsob).

K čemu slouží exegetická kompetence?

Biblický text je nám časově i prostorově do jisté míry vzdálený. Není divu, že nás církev naléhavě zve, abychom k němu udělali alespoň několik kroků. Konkrétně to znamená, že máme nejdříve hledat jeho literární nebo též objektivní smysl. Ten je totiž základnou pro správné pochopení dalších možných významů toho textu (např. duchovního a tzv. plnějšiho významu) srov. Výklad Bible v Církvi s. 68.

Jak při hledání objektivního smyslu postupujeme? Za odbornou pomůcku považuje učitelská služba církve historicko-kritickou metodu, kterou doplňuje dalšími metodami (např. metody literární analýzy, viz Výklad Bible v Církvi, s. 36nn). V praxi nemusíme procházet všechny etapy exegetické práce my sami. Tuto práci už pro nás udělali biblisté. My si posloužíme výsledky jejich práce, které nalezneme v komentářích (např. Sacra Pagina, Malý stuttgartský komentář...).

Pro význam exegeze mluví i praktický důvod. Škrtneme-li exegezi, sklouzneme možná nevědomky, ale takřka neodvratně do eisegeze. Co je to eisegeze? Pochopíme to srovnáním s exegezí. V exegezi se držím posvátného textu – nechám jej promlouvat a snažím se nalézt, co říká nejdříve původním adresátům. Eisegeze znamená něco opačného: je to postup, kdy já vkládám či přidám do daného biblického úryvku něco, co tento text sám neříká. Vkládám do něj např. některý svůj duchovní prožitek, nebo výklad nějakého autora duchovní literatury. Text Bible se mi stane jen jakýmsi podkladem pro budování mých vlastních úvah či představ. Úskalí eisegeze spočívá v tom, že se mohu velmi snadno minout s tím, co mi Bůh tímto biblickým textem (úryvkem) chce sdělit, protože já to Jeho poselství už vlastně nehledám; já jsem je ztotožnil s tím, jak jsem ten biblický úryvek pochopil sám, nebo nějaký známý autor spirituální teologie, nebo psycholog náboženství.

Duchovní kompetence katechetů

Biblický text se mně má stát předmětem meditace. Meditace v této souvislosti znamená: zapojit či vtáhnout sebe samého, vlastní osoby resp. skupiny osob, do vnímání a interpretace posvátného textu. Každý biblický příběh je – ať přímo či nepřímo – vlastně pozváním, abychom do něj sami vstoupili, samozřejmě různým způsobem a podle možností, a tak znovu prožili to, či sami se podíleli na tom, o čem vypráví.

Takže při meditaci v tomto smyslu mě zajímá, zda existuje nějaká podobnost, nějaký styčný bod mezi původním adresátem a mezi mnou. Zda existuje podobnost mezi jeho situací tehdy a mou situací dnes?

Duch Svatý mne skrze slovo Bible vybízí ke změně, a sice v tom smyslu, že mně dává podnět, abych obnovil(a) způsob svého dosavadního smýšlení, mluvení či jednání. Prakticky to znamená, že během meditace si uvědomím některé myšlenky, které od nynějška chci prostě vyloučit, a jiné, které si naopak chci osvojit.

Podobně v rovině slov: jako by se přede mnou vynořila slova, která se rozhodnu ze svého slovníku odstranit, a naopak nacházím výrazy, které si mohu a mám osvojit. Mohu jimi obohatit svou modlitbu.

Meditace je také fází, která naznačuje a připravuje cestu k praktické aktivitě. Je dobré, když vyústí i zde v poměrně jasné pojmenování dvou protipólů: na jedné straně vidím, kterým skutkem, jednáním jsem zčásti nebo snad dokonce zcela(?) nepravdivý vůči sobě samému, před Bohem a před druhými lidmi, a tím nevěrohodný; ve světle Božího slova poznávám skutky, které tedy chci vyloučit; na druhé straně mně Boží slovo ukazuje jiné způsoby jednání, které si chci osvojit, aby se mi staly něčím samozřejmým.

Komunikativní kompetence katechetů souvisí s třetí rovinou práce s biblickým textem – s aktualizací. Co je to aktualizace? Má-li se význam biblického textu ozřejmit dnešnímu člověku, je nutné aplikovat jeho poselství na současné okolnosti a vyjádřit ho jazykem, který je

uzpůsobený dnešní době. Takto bude moci katechizovaný člověk správně porozumět, o co jde, a objevit, že to poselství je důležité pro něj osobně.

Jde o to, aby Boží slovo vstoupilo do jeho osobní konkrétní situace, do jeho „životního prostředí“. Toto „životní prostředí“ je velmi složitou skutečností. U každého člověka hrají svou roli aspekty psychologické (věk, pohlaví, temperament,...), sociologické (původ a bydliště, vykonávaná profese,...) či okolnosti (poutí, liturgické období, smutná či radostná příležitost,...). Tyto a další prvky ovlivňují, do jaké míry je člověk disponován vnímat Boží poselství už ne jen jako něco pochopitelného a obecně platného, ale jako to, co zasahuje jeho vlastní život.

Závěr: Ježíš vyprávěl podobenství... aneb k čemu je dobrá narativní dimenze katecheze?

Zkusme se zamyslet nad tím, proč Ježíš, náš Pán mluvil tak často v podobenstvích?

a) Jistě dobře věděl to, co je znovuobjevováno v dnešní době: spíše než naukám, teoriím či ideologiím je člověk otevřen příběhům. Příběh je inspirativní, protože nabízí specifické vidění světa, specifickou možnost lidského života, která dává smysl. Nejen to. Narace, tedy zprostředkování děje vyprávěním, je důležitým základem pro naše sebe-vědomí. Nejsme jen jakýmsi souhrnem našich zážitků, ale jsme bytostmi, které skrze své prožitky získávají osobní zkušenosti a smysl života skrze paměť a vyprávění: „Život není jen to, co momentálně prožíváme, je to také to, co si pamatujeme, abychom to mohli vyprávět.“

b) Kardinál C. M. Martini nám připomíná, že mezi tělesným a duchovním existuje analogie. Díky tomu je možné přiblížit člověku neviditelné, duchovní skutečnosti (neříkám hned nadpřirozené) prostřednictvím skutečností viditelných. Například: Nemohu si názorně představit, jak probíhá intelektuální rozvoj u člověka. Jestliže si ovšem vybavím, jak probíhá např. výstup turisty na horu, jsem schopen pomocí tohoto obrazu aspoň přiblížit, o čem intelektuální, duchovní nebo kulturní pokrok je.

c) Podobenstvími nás Ježíš obdarovává zvláštním způsobem. Umožňuje nám, abychom skrze lidské či viditelné skutečnosti poznávali něco z Božího tajemství. Pokud bychom museli vymýšlet podobenství my (což někdy možná musíme), je to velmi náročné a znamená to nemalé riziko. Naše zkušenost s Bohem je totiž nesrovnatelně menší, naše víra slabá, takže v našich pokusech o podobenství to velmi snadno může skončit v sebeprojekci a ve velmi subjektivním smýšlení o Bohu.

d) Svými podobenstvími Ježíš často vypráví o Božích skutečnostech. Kard. C. Maria Martini se odvážil napsat, že v jistém smyslu můžeme mluvit dokonce o dějinách Boha s lidmi. Teď se nejspíš zeptáte: jak můžeme o Bohu, který je věčný, říci, že má nějaké dějiny? Odpovím takto: protože se sdílí, protože se zjevuje. Proto může být Boží působení sdělováno prostřednictvím vyprávění lidských událostí. Příklad: podobenství o milosrdném otci a dvou synech, jehož poselství zdůrazňuje něžnou lásku otce k oběma ztraceným synům, vypovídá, kdo je Bůh: Je ten, kdo milosrdně a svobodně přijímá člověka. Jak bychom se to mohli dozvědět, nebýt vyprávění těchto Božích dějin?

e) Ježíš vypráví podobenství vzhledem ke kontrastům mezi dějinami světa a tajemstvím Božího království. Můžeme je porovnávat, ale obrovský rozdíl mezi nimi zůstává. Na tomto rozdílu jako by „balancuje“ podobenství. Např. podobenství o dělnících na vinici, kterým majitel večer dá všem stejnou odměnu, ukazuje, že v Božím království to funguje zcela jinak, než zde na zemi. My nikdy zcela nepochopíme, jak to, že majitel vinice se zachoval takto. Ježíš nás učí, že tajemství jeho Otce je tak velké, tak velkorysé, že nedělá rozdíly v daru ani v těch, které odměňuje.

f) Ježíš mluví v podobenstvích, protože je zprostředkovatelem. On jediný zná dokonale Boží tajemství, protože On je s Otcem jedno. Současně však zná dokonale i tajemství člověka a jeho dějin, protože je člověk. Prostřednictvím podobenství se Ježíš ujímá člověka a uvádí ho do Božího tajemství; On, který v jednotě své osoby spojuje tajemství člověka i tajemství Boží.